

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41
Aralık 2015 December 2015
www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

SARI UYGURCADAKİ MOĞOLCA ÖDÜNÇLEMELER* MONGOLIAN LOANWORDS IN YELLOW UYGHUR

Özlem AYAZLI **

Öz

Sarı Uygurlar, Çin Halk Cumhuriyetinde yaşayan Türk halklarından biridir. Sarı Uygurların büyük çoğunluğu Çin'in Gansu eyaletinde yaşamlarını sürdürmektedir. 4600 konuşura sahip olan Sarı Uygurlar, Sarıg Yogur/Yugur olarak bilindikleri gibi Yogur "Uygur" halkı tarafından konuşulan bu Türk dili Batı Uygurca olarak da bilinmektedir. Sarı Uygurların sözcükleri içerisinde Moğolcadan, Çince ve Tibetçeden çok sayıda alıntı bulunmaktadır. Bu makalede, Sarı Uygurcadaki Moğolca ödünçlemeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Moğolca ödünçlemeler için Malov'un 1957 yılında yayınladığı çalışması taranmıştır. Sarı Uygurca, Sibirya dili özellikleri taşıdığı için bu Moğolca ödünçlemeler diğer Sibirya grubu Türk dilleri ile karşılaştırılmıştır. Diğer Sibirya dillerinde yaşamayan Moğolca ödünçlemelerin yerine hangi kelimelerin kullanıldığı dipnotta # işareti ile gösterilmiştir. Elde edilen veriler ise sonuç bölümünde aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sarı Uygurca, Moğolca Ödünçlemeler, Sibirya Dilleri.

Abstract

Yellow Uyghurs are one of the Turkic people living in the People's Republic of China. Yellow Uyghurs are known as Sarıg Yogur/Yugur which has 4600 speakers. Most of them live in Gansu Province of China. Yellow Uyghur, spoken by the Yogur people, is also known as Western Yugur. In the vocabulary of Yellow Uyghur is seen many loanwords from Tibetan, Chinese, Mongolian. This article aims to identify Mongolian loanwords in Yellow Uyghur. The book published by Malov in 1957 was scanned to achieve this aim. As Yellow Uyghur shares the same features as the Siberian languages, the Mongolian loanwords were compared with other Siberian languages. The words that were used instead of the extinct Mongolian loanwords in other Siberian languages were shown with a # sign in footnote. The results were presented in the conclusion part.

Keywords: Yellow Uyghur, Mongolian loanwords, Siberian languages.

1. Giriş

Sarı Uygurların Uygur Kağanlığının yıkılışından sonra güneye Gansu (Hexi) bölgesine inerek Gansu Uygur Kağanlığını kurduğu düşünülmektedir. Sarı Uygurların yaşadığı özerk Sunan Yugur bölgesi, Gansu eyaletinin Hexi geçitindeki Qi-Lian dağlarının kuzey kısmındadır. Sunan Yugur özerk bölgesi 1954 yılında kurulmuştur. Bu etnik grubun resmi adına (Yogur, Çin'de Yügu) 1953 yılında özerk bölgenin idaresindeki resmi görevlilerle halk tarafından karar verilmiştir (Wei, 1985, 73). Nüfuslarının 1982'de 10.569, 1990'da 12.297, 2000'de 4600 olduğu kaydedilmiştir. Sunan Yugur bölgesinin batısında Yugur dili yani Sarı Uygurca konuşulurken aynı bölgenin doğusunda Moğolca konuşulur ve dolayısıyla buradaki Uygurlar Moğollaşmıştır. Doğu Yugurlar Moğolca dışında Çince de konuşmaktadırlar.

Eskicil pek çok özelliğe sahip olan Sarı Uygurcanın Güney Sibirya dilleriyle ortak özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Hahn, Sarı Uygurcanın bir kuzeydoğu grubu Türk dili olarak düşünülmesi gerektiğini ve özellikle Şorca ve Güney Sibiryanın diğer bazı diyalektleri ile çok yakından ilgili olduğunu dile getirir (Hahn, 1998: 397-398). Claus Schönig de Sarı Uygurcanın Sayan Türkçesine özellikle de Tuvacaya benzediğini dile getirir (Schönig, 1997: 124) Bu yüzden bu çalışmada, Sarı Uygurcanın söz varlığı içerisinde Moğolca alıntılar diğer Sibirya grubundaki Türk dilleri ile karşılaştırılacaktır.

Türk dillerindeki Moğolca unsurlar üzerine günümüze değin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Sarı Uygurcadaki Moğolca unsurlara ise Geng Shimin ve Larry Clark "Sarig Yugur Materials" adlı çalışmalarında kısaca yer vermişlerdir. Geng Shimin ve Clark, Sarı Uygurların dilindeki pek çok unsurun Moğolca konuşan Şira Yugurların dilindeki fonolojik biçimlerle geçmiş yüzyıllarda yakın ilişki içinde olduğundan uyum içinde olduğunu dile getirmişlerdir (Geng Shimin & Larry Clark, 1992/93: 220). Sarı Uygurca üzerine yaptıkları saha çalışmasında Sarı Uygurların söz varlığı içerisinde yer alan Moğolca unsurları, Şira Yugurların dilindeki Moğolca biçimler ve Çin'de konuşulan diğer Moğol dillerindeki biçimlerle sınırlamışlardır. Çalışmalarında yer verdikleri Moğolca kelimelerden bazıları şunlardır: *aga*

* Bu çalışma TÜBİTAK'ın 108K413 numaralı projesi ile desteklenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: civelek.o@gmail.com.

“ağabey”, *amtan* “canlı”, *alvatı* “halk”, *semi* “tapınak”. Clark ve Tenişev söz konusu yayımlarında, Tenişev’in 1976 yılındaki çalışmasında başlıkta bir yanlışlık olduğunu Şira Yugur değil de Sarig Yugur yani Sarı Uygurca olması gerektiğini çünkü Sarı Uygurcadaki Moğolca unsurların işlendiğini dile getirir. Tenişev’in malzemesi içerisinde yer alan *amitan* “canlı”, *cigen* “eşek”, *lom* “sutra, öğreti kitabı”, *lom unşit-* “sutra okutturmak” *yata-* “yapamamak” ve diğer on altı sözcüğün şu anki Şira Yugur kayıtlarında tanıklanmadığını ifade ederler. Nugteren ve Ross, Batı Yugurcada yer alan Moğolca ödünçlemelerin çoğunun Doğu Yugurcadan ödünçlenmiş olabileceğini dile getirirler (Nugteren & Ross, 1996: 37). Ayrıca Nugteren & Ross’un çalışmasında yer alan Batı Uygurcadaki Moğolca ödünçlemeler için bak. 0.4.2. *Mongolic Loanwords in Western Yugur*, Nugteren & Ross, 1996: 37. Bu makalede geçen Batı Yugurcadaki (Sarı Uygurca) madde başları için ise S. Y. Malov’un 1957’deki saha çalışmasına dayanan sözlüğü taranmıştır.

2. Sarı Uygurcadaki Moğolca Ödünçlemeler

Bu bölümde, Sarı Uygurcada tespit edilen Moğolca ödünçlemeler alfabetik sırayla açıklanmaktadır.

2.1 “A” Harfi İle Başlayan Kelimeler

açı: **açı** kıs kız kardeşin kızı, yeğen < Moğ. *açı* “torun, yeğen” Lessing 8a + Tü. *kız* “kız” ED 679b-680a. krş. Hak. *açı* “yeğen” HakTS 25, Alt. *açı: açı karındaş* “ağabeyin oğlu”, *açı sıyın* “ağabeyin kızı” RusAS 491a. Sözcük, Çağataycada *açı¹* “anne, büyük anne” olarak görülür (TDA 13: 5).

açıgır örtü, şal; bez² < Moğ. *arçigür* ~ *arçigül* “temiz elbise, havlu; paspas” Lessing 51a. Sarı Uygurca *açıgır* kelimesinde ilk hecedeki *r* sesinin düştüğü görülmektedir. Moğolca *arçigür* > Sarı Uygurca *açıgır* krş. Tuv. *arjul* “örtü, şal” RusTuS 397b, Hak. *arçol* HakRS 32b, Altayca *arçuul* “şal” RusAS 490b. bak. Räsänen, 1969: 24, *arçuul* maddesi. Nugteren ve Ross, Sarı Uygurcadaki bazı Moğolca ödünçlemelerde söz içinde görülen -y-’nin yalnızca edebî Moğolcada bulunduğunu ancak modern Moğol dillerinin hiçbirinde görülmediğini dile getirir. Buna örnek olarak da *açıgır*, *sağadak*, *sergin* vb. sözcükleri verir (Nugteren & Ross, 2006: 37).

açis: **açis sal-** hayır duası etmek, kutsallaştırmak³ (Şamanların asalarıyla insanların başına dokunması) < Moğ. *adis*, *adistu* “kutlu, mübarek” Lessing 11a + Tü. *sal-*.

aka ağabey < Moğ. *aka* Lessing 59b. Tarihî Türk dillerinden Eski Uygurcadan beri karşımıza çıkan *aka* kelimesi için bak. UW 78b. krş. Tuv. *akı* TuW 71a, Hak. *ağa* “dede, büyük baba” HakTS 29b, Alt. *aka* AltRS 14; Yak. *ağa* “ata; yaşlı” YakRS 29, TSa 18.

alis⁴ uzak < Moğ. *alus* Lessing 33b, krş. Tuv. *alis* “kök, kaynak; son, nihayet; mesafe, uzaklık” TuvW 74b. Alt. *alis* “güneş ışığı olmayan yer” AltTS 24b.

alva vergi⁵ < Moğ. *alba(n)* Lessing 27b. Kelime, Çağataycada *alban* “vergi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Ölmez, Zühal 2007: 232) Tuv. *alban* “iş, görev, borç, hizmet” TuvW 72b, Hak. *alban* “haraç, vergi” HakTS 35b, Alt. *alban* “haraç” RusAS 123a (Дань maddesi). bak. *alban* maddesi Räsänen, 1969: 16a.

alvatı vergi ödeyen (kişi); çiftçi < Moğ. *albatu* “vergi mükellefi” Lessing 28b. krş. Tuv. *albatı* “uyruk, tebaa”⁶ TuvRS 53a, Hak. *albatı* “uyruk, tebaa” HakTS 35, Alt. *albatı* “millet, tebaa; topluluk, toplum” AltTS 23b. Moğolca *alba+tu* addan ad yapan *+du/+dü* eki için bak. Clauson, 1962: 145

amır rahat, huzur; mutluluk < Moğ. *amur* Lessing 40b = ET *amıl* ED 160b-161a, UW 117a-118a. krş. Tuv. *amur* TuvW 75a, Hak. *amır* “huzurlu, sakin”⁷ HakTS 40b, Alt. *amır* “barış, rahat, huzur” AltTS 25a.

amitan⁸ canlı, yaratık < Moğ. *amitan* Lessing 38b. krş. Tuv. *amitan* TuW 75a, Alt. *amiytan* AltTS 25b.

arça⁹ ardiç ağacı < Moğ. *arça* Lessing 50b, krş. Hak. *arçın* HakTS 47b, Alt. *arçın* AltTS 27b.

arğa araç, vasıta, imkân < Moğ. *arga* Lessing 51 a-b. krş. Tuv. *arga II* TuW 77b, Hak. *arğa II* HakTS 48b, Alt. *arğa* AltTS 27. Ayrıca bak. Schönig, 2000: 65.

arğata- I¹⁰ boş vaatlerle birini oyalamak, kandırmak < Moğ. *arga+da-*. Moğ. *arğa* “hile” Lessing 51 a-b + Tü. *ta-*. Kelime, tarihî Türk dillerinden Çağataycada da karşımıza *arğada-* “aldatmak” olarak çıkmaktadır (bak. *arğada-* maddesi TDA 13: 9, Kaçalın, 2011: 899).

¹ Räsänen’in sözlüğünde Çağataycadaki *açı* kelimesi “ağabey” anlamı ile verilmektedir (Räsänen, 1969: 3).

² Платок “şal”: Yak. # *bilaat* (RusYaS 424b).

³ Благословяць “hayır duası etmek”: Hak. # *alğa-* (RusHS 63a), Alt. # *alkış ber-* (RusAS 31a).

⁴ Далеко “uzak”: Hak. # *vrah* RusHS 170a. Räsänen’in sözlüğünde Yak. *alis* kelimesinin “alışılmış olmayan, alışılmadık” (Räsänen, 1969: 17b) anlamına sahip olduğu da belirtilir; ama Yakutça sözlükte kelimenin “çok” (YakRS 39b) anlamına sahip olduğu görülmektedir. Аупса Savaşca *alis*, Kırgızca *alis* (Yudahin, 27) “uzak” için bak. Räsänen, 1969: 17b.

⁵ Дань “haraç, vergi”: Yak. # *ies* (RusYaS 123a)

⁶ Подданный “uyruk, tebaa”: Yak. # *poddannay* (RusYaS 434a).

⁷ Спокойный “sakin”: Yak. # *simnağas* (RusYaS 610a).

⁸ Nakasçada bu sözcüğün denkliği olarak Türkçe *tirig nime* (RusHS 839, существо “canlı” II, madde). Yak. # *tunnah haramaydar* (RusYaS 628a).

⁹ Можжевельник “ardıç ağacı”: Tuv. # *artış* (RusTuS 274a), Yak. # *kıtian* (RusYaS 281a).

¹⁰ Дурачить “aldatmak”: Tuv. # *megele-* (RusTuS 138b), Hak. # *alahtır-* (RusHS 203b), Alt. # *mekelej-* (RusAS 150b), Yak. # *albinnaa-* (RusYS 149b).

artak¹¹ küçücük, yavrucuk (çocuklar için şefkat sözcüğü), genç; *artak at* genç, çevik at < Moğ. *ardag* “nazenin (çocuk için)” Lessing 51a.

asıra¹² yetiştirmek; besleyip büyütmek; *mal asıra-* “hayvancılıkla uğraşmak” < Moğ. *asara-* Lessing 56b. Eski Uygurcadan beri karşımıza çıkan *asıra-* sözcüğü için bak. UW 232b-233a. krş. Tuv. *azıra-* TuW 83a, Hak. *azıra-* HakTS 62a, Alt. *azıra-* AltTS 32. *asara-* için bak. Schönig, 2000: 65, Ölmez, 2007b: 237-246.

avaka¹³ saygı değer (yaşlılar için hitap şekli), yaşlı, dede < Moğ. *abaka* “amca” (Lessing, 1960: 2b).

ayar¹⁴ yavaş; ağır < Moğ. *ayar* Lessing 24a. Tuv. *ayaar* TuW 81b, Alt. *ayaar* “sessiz” (Teleüt ağzı) Verbitskiy 2005, 9a. bak. Räsänen 1967: 11a.

aylat- gelecekte haber almak, kehanette bulunmak < Moğ. *aylad-* “bilmek; idrak etmek” Lessing 20b.

2.2 “C” Harfi İle Başlayan Kelimeler

cadalan- yağmur yağması için dua etmek < *cada+lan-* ET *yad* ED 883a (2) → Moğ. *cada* “büyüyle yağmur yağdırma” Lessing 1021a + Tü. *lan-*. Çağataycada sözcük *yada* biçiminde görülmektedir: *yada taşı* “kurban kanı sürülmek ile yağmur yağdıran yağmur boncuğu” (Kaçalın, 2011: 1035). krş. Tuv. *çat* “yağmur yağdırmak için yapılan büyü” TuW 111b.

cerge¹⁵ sıra, düzen, intizam < Moğ. *cerge* Lessing 1045b. Sözcük, Çağataycada *cerge* “saf, dizi” biçimindedir (TDA 13: 111, Kaçalın, 2011: 918). krş. Tuv. *çerge* “sınıf, sıra, kategori” TuW 116b, Alt. *cerge+le-* “sıra oluşturmak” AltTS 59b. bak. Räsänen, *çerge* maddesi, 1969: 105a.

2.3 “Ç” Harfi İle Başlayan Kelimeler

çağ zaman, çağ¹⁶ < Moğ. *çag* Lessing 156b. Clauson’a göre Moğol döneminden önce Türkçede bulunmayan ve yerini pek çok Türk dilinde *öd* “zaman” kelimesine bırakmış olan sözcük, Moğolcadan ödünçleme olmalıdır (ED 403b-404a). Çağataycada *çağ* biçiminde görülmektedir (Kaçalın, 2011: 919). krş. Tuv. *şag* TuW 258a, Hak. *sah* HakTS 418b, Yak. *sah II* YakRS 319b.

çıda¹⁷ küçük hançer < Moğ. *cida* “mızrak, süngü” Lessing 1048a. krş. Tuv. *çıda* “mızrak” TuW 117b, Hak. *çida* “süngü, mızrak” HakTS 89b, Alt. *cida* “mızrak” RusAS 849b (штък maddesi).

çıgam ~ **çığan**¹⁸ beyaz < Moğ. *çagan* Lessing 158a. Sarı Uygurcada *ak* “beyaz” kelimesi de kullanılmaktadır. *Çıgam* ~ *çığan* kelimeleri Şira Yugurcadan ödünçleme olmalıdır.

çige¹⁹ kırmız < Moğ. *çige(n)* Lessing 179a. Sibiryada dillerinde *çige* kelimesi yerine kırmız için *humus*, *kımus* biçimleri kullanılmaktadır. Sarı Uygurcadaki *çige* kelimesi de muhtemelen Şira Yugur dilinden ödünçlemedir.

2.4 “E” Harfi İle Başlayan Kelimeler

elcigen²⁰ eşek < Moğ. *elcige(n)* Lessing 311a. krş. Tuv. *elçigen* TuW 154b, Alt. *elcigen* AltTS 81b. bak. Räsänen, *elçigen* maddesi, 1969: 40a.

emdik²¹ atlara bağlanan yeşil ya da kırmızı renkli şerit, bant < Moğ. *emneg*, *emniç* “vahşi, eğitilmemiş, yabani” Lessing 314a. Sözcük, Çağataycada *émlik* (*morin*) “binilmemiş at” biçiminde görülmektedir (bak. ME 2009: 50a). krş. Tuv. *emdik* “vahşi, eğitilmemiş at” TuW 155b, Hak. *imniç* “vahşi, eğitilmemiş at” HakRS 58a, Alt. *emtik* “vahşi, eğitilmemiş at” AltTS 82b, Yak. *imneeh* “damgalı, işaretli”: *kulgaagar imneeh silgi* “kulağı damgalı at” YakRS 149b. bak. Räsänen, *emlik* maddesi, 1969: 43a.

2.5 “G” Harfi İle Başlayan Kelimeler

gobi²² *gobi* bozkır < Moğ. *gobi* Lessing 357a. Sibiryada dillerinde *gobi* kelimesi yerine *hovu*, *çazı*, *çöl*, *step* kelimeleri kullanılmaktadır.

2.6 “H” Harfi İle Başlayan Kelimeler

harğal ~ **harğar** yakıt olarak kullanılan kuru hayvan gübresi²³ < Moğ. *arğal* Lessing 52a. bak. Räsänen, 1969: 25a.

¹¹ Младший “küçük”: Hakasça # *kıçığ, oçı* (maddesi, RusHS 375a), Tuvaca # *biçe* (RusTuS 272a)

¹² Воспитывать “beslemek”: Yak. # *iit-* (RusYaS 78a).

¹³ Дедушка “dede”: Hakasça # *aga* (RusHS 175), Tuvaca # *kırgan-aça* (RusTuS 119b), Alt. # *kargan öböğön* RusAS 127a, Yak. # *ehee* (RusYaS 127a).

¹⁴ Тихонька “yavaş”: Hak. # *ağırıncah* (RusHS 851b), Yak. # *argıy ağay* (RusYaS 639b). Kırgızcada Moğolca *ayar* kelimesinden türemiş *ayar+da-* “yavaşlamak” eylemi için bak Yudahin, 63b.

¹⁵ Ряд “sıra, düzen”: Hak. # *ryad* (RusHS 761b), Yak. # *ereet* (RusYaS 557a).

¹⁶ Время “zaman”: Alt. # *öy* (RusAS 74a).

¹⁷ Штък “mızrak”: Yak. # *istik* (RusYaS 709a).

¹⁸ Белый “beyaz”: Tuv. # *ak* (RusTuS 37b), Hak. # *ah* (RusHS 54b), Alt. # *ak* (RusAS 25b), Yak. # *ürüç* (RusYaS 34a).

¹⁹ Куумыс “kırmız”: Tuv. # *humus* (RusTuS 245b), Hak. # *humus* (RusAS 343a), Alt. # *kımus* (RusAS 270a), Yak. # *kımus* (RusYaS 251b).

²⁰ Осёл “eşek”: Hak. # *osyol* (RusHS 514b), Yak. # *osyol* (RusYaS 373a).

²¹ Дикий “yabani, eğitilmemiş”: Hak. # *sas* (RusHS 182b).

²² Степь “bozkır”: Tuv. # *hovu* (RusTuS 574b), Hak. # *çazı* (RusHS 829a), Alt. # *çöl* (RusAS 733b), Yak. # *step, honuu kuyaar* (RusYaS 617b).

²³ Топливо “yakıt olarak kullanılan kuru hayvan gübresi”: Tuv. # *ottular çuul* (RusTuS 608b), Hak. # *odınar nime* (RusHS 854b), Alt. # *odrar neme* (RusAS 760a), Yak. # *ottuk* (RusYaS 642a).

hora → *kora*

2.7 “K” Harfi İle Başlayan Kelimeler

kaltar²⁴: **kaltar göy** göz çevresinde siyah tüy bulunan koyun < Moğ. *kaltar* “alacalı, benekli” Lessing 921a + ET *koy* “koyun” ED *koñ* 631a. krş. Tuv. *kaldar* “kestane renginde sarı benekli olan (at için)” TuW 189b, Hak. *haltar* “(at donu) sarı renkli doru” HakTS 143a, Alt. *kaltar* “bir tür at donu” AltTS 95a.

kar çadır, ev²⁵ < Moğ. *ger* Lessing 377b (Tenişev, 1976: 199). Sibiryalı dillerinde *kar* kelimesi için *ib*, *ayıl*, *ög* kelimeleri kullanılmaktadır.

kar²⁶: **kar samık** elin aşağı bölümündeki kemik < Moğ. *kar* ~ *gar* “el” Lessing 350a + ET *sünjük* “kemik” ED 838b-839a.

kara²⁷ bakmak < Moğ. *kara*- Lessing 932a. Tuv. *hara*- TuW 163a, Hak. *hara*- HakTS 148a, Alt. *kara*- AltTS 98a.

karam sert mizaçlı kadın < Moğ. *haram* “kıskanç, haset, cimri” Lessing 934a. krş. Tuv. *haram* “cimri, hasis, pinti” TuW 163b, Hak. *haram* “cimri” HakRS 150b, Alt. *karam* “cimri” AltTS 98b, Yak. *haram* “cimri” YakRS 483a. bak. Räsänen 1969: 236a.

karğana bir ot türü < Moğ. *haragana* “bir bitki, *caragana arborescens*” Lessing 933a. krş. Hak. *harğana* “söğüt” HakRS 277a, Alt. *kargana* “akasya” AltTS 99a.

katag²⁸ çivi < Moğ. *kadaga*, *kadagasu(n)* Lessing 902b. Sözcük, ilk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde ve Çağataycada görülmektedir. Kıp. *kada*- “çivilemek” → *kada-v* “çivi” (KıpTS 122b). Çağ. *kada*- “çivilemek, mihlamak; batırmak, sançmak” → *kadak* “çivi” (TDA 13: 215; Kaçalın, 2011: 951). krş. Tuv. *kadağ* TuW. 187a, Alt. *kadu* RusAS 102a, Hak. *haza*- “iğnelemek”²⁹ HakRS 263b. Ayrıca bak. Räsänen, 1969: 217b.

katar- gözetlemek, beklemek³⁰ → Moğ. *kadagala*- Lessing 902a, Hak. *hadar*- “otlatmak, gütmek” HakTS 133a, Tuv. *kadar*- “bakmak, gözlemlemek, otlatmak, gütmek” TuW 187b.

kavır³¹ dokunmak, değmek, temas etmek < Moğ. *kabır*- “geçerken hafifçe dokunmak” Lessing 898a.

kay³² okuyup üfleme, sihir sözü; ruh (şamanizmde), gönderilmiş hastalık *gey* (< *kay*) *muñ* “kötü ruh” < Moğ. *gay* “kötü şans, hastalık” Lessing, 344b. krş. Alt. *kay* “boğaz ya da gırtlak şarkısı” AltTS 101b, Hak. *hay I* “boğaz şarkısı” HakRS 265b. Ayrıca bak. Räsänen 1969: 221a.

kayka- dikkatli bakmak, gözlemek, gözetlemek < Moğ. *gayika*- “şaşırmak” Lessing 345a. krş. Tuv. *kayga*- “hayret etmek” TuvRS 219a-b, Hak. *hayha*- “hayret etmek” RusHS 876a, Alt. *kayka*- “hayret etmek” AltRS 102a, Yak. *hayğaa*- “övmek, onamak, tasvip etmek” YakRS 474b.

kayla³³ kovmak, defetmek < Moğ. *gayila*- “reddetmek, geri çevirmek” Lessing 344b.

kayra lütuf, iyilik, ödül, mükafat < Moğ. *hayira* “zariflik, merhamet, acıma” Lessing 913a. bak. *kayran* maddesi.

kayrakan değerli, kıymetli < Moğ. *hayirakan* “kibar, nazik” Lessing 914a. krş. Tuv. *hayirakan* “bey, efendi” TuW 165b, Alt.³⁴ (Teleüt ağzı) *kayrakan* “saygıdeğer, saygın” TAS 51.

kayran “iyi, güzel” < Moğ. *hayiran* “acınacak halde, sevgili, değerli” Lessing 913b. Hak. *hayran*³⁵ “şirin, sevimli” HakTS 162a, Alt. *kayran* “iyi, değerli” AltTS 102b, Tuv. krş. *hayıral* “merhamet” RusTuS 441a.³⁶ Ayrıca bak. Räsänen 1969: 223a.

kem hüznün, sıkıntı; hastalık < Moğ. *gem* “rahatsız, hasta” Lessing 375b, → ET *kem* 720b (1) krş. Tuv. *kem* “kusur, kabahat”³⁷ TuW. 196b, Alt. (Teleüt ağzı) *kem* III “ayıp, kusur” TAS 53, Yak. *kem* I “dolama, tırnak yöresindeki yumuşak kısımlardan, kimi vakit de kemikten ileri gelen ağrılı şiş” YakRS 218b. Ayrıca bak. Räsänen 1969: 250b.

²⁴ Мухортый “doru”: Rusça-Yakutça sözlükte kelimeye rastlanmamıştır.

²⁵ Юрта “çadır, ev”: Tuv. # *ög* (RusAS 700b), Hak. # *ib* (RusHaS 954a), Alt. # *ayıl* (RusAS 860b), Yak. # *balağan* (RusYS 718b).

²⁶ Рука “el”: Tuv. # *hol* (RusTuS 513b), Hak. # *hol* (RusHS 759), Alt. # *kol* (RusAS 670a) Yak. # *ilii* (RusYaS 555a). Sarı Uygurcada el için *kol* kelimesi de kullanılmaktadır: *altı kollı burhan* “altı elli Buda” (Malov, 57a).

²⁷ Смотреть “bakmak”: Yak. # *kör*- (RusYaS 589b).

²⁸ Гвоздь “çivi”: Yak. # *tohoğo* (RusYaS 105b).

²⁹ Hak. *haza*- < Moğ. *hada*- “çivilemek” (Lessing 902a)

³⁰ Ждать “beklemek”: Alt. # *saki*- (RusAS 157a), Yak. # *küüt*- RusYaS 156a.

³¹ Дотронуться “dokunmak: Tuv. # *deg*- (TuW 320b); Alt. # *tiy*- (RusAS 147b), Hak. # *çidiñ al*- (RusAS 199a), Yak. # *taarıy*- (RusYaS 146a).

³² Moğolca *gay* “kötü şans, hastalık” ile Sibiryalı dilleri arasındaki anlamsal bağ “boğaz şarkısı” biraz uzak görünse de burada anlatılmak istenen ruhlarla insanlar arasında aracı olan Şamanlar tarafından ayinlerde söylenen şarkılardır.

³³ Изгонять “kovmak, defetmek”: Hak. # *siğara sür*- (RusHS 284a), Alt. # *sürüp sal*- (RusAS 217a), Tuv. # *üündür sıvır*- (RusTS 188a), Yak. # *üüiren ut*- (RusYaS 202a).

³⁴ Alt. *kayrakan* “Tanrıya addedilen putlara saygı adı” AltTS 102a.

³⁵ Hak. *hayran* “şirin, sevimli; zavallı, talihsiz” Moğ. *hayiran* “dear, nice; pitiable, regrettable” Lessing 913b. Kırgızca *kayran I* “sevgili kıymetli; zavallı” Yudahin, 1998: 423b.

³⁶ Милость, Пощада “merhamet”: Yak. # *harıstal* (RusYaS 470b).

³⁷ Вина “kusur, kabahat”: Hak. # *piro* (RusHS 96a).

kere ifade, tanıklık < Moğ. *gere* Lessing 378a. krş. Tuv. *here+çi*³⁸ “tanık” RusTuS 523a, Hak. *kire+çi* “tanık” HakTS 252a, Alt. *kere* “delil” AltTS 105b, Yak. *kere+hit* “tanık” YakRS 222a. Ayrıca bak. Räsänen 1969: 254b-255a.

kerel ışık, parlaklık < Moğ. *gerel* Lessing 378b. krş. Tuv. *herel* “ışık, ışın”³⁹ TuW 167b.

kola (sarı) bakır⁴⁰ *kola çın* bakır şehir < Moğ. *gauli(n)* Lessing 355a, Lessing *guuli* 371a. krş. Tuv. *hola* “bakır, pirinç” TuW 170, Hak. *hola* “bakır” HakTS 182a, Alt. *kuuli* “sarı bakır” Verbitskiy, 156b. Ayrıca bak. Räsänen 1969: 277a.

kora zehir yağın işke koratan per sal yağın içine birazcık zehirden koy. < Moğ. *koura* “zarar, kötü; zehir” Lessing 973b. krş. Tuv. *horan* “zehir, kötü” TuW. 171b, Hak. *horam* “zarar, ziyan” HakTS 186b, Alt. *koron* “zehir; dert, felaket” AltTS 118a.

kumel yenilebilir bir bitki adı < Moğ. *kömel* “yabani soğan” Lessing 487a.

kurım: *kurım unşi-* “dua okumak” ~ *pezik kurum püter-* “büyük şölen düzenlemek” < Moğ. *kurim* “bayram, şölen”⁴¹ Lessing 990b. Alt. *kurum* “toy, düğün” AltRS 126. Yak. *kurum* “düğün” Räsänen 1969: 303a⁴²

kutul⁴³ çizme Moğ. *gutul* Lessing 370b. bak. Räsänen, 1969: 305b.

küçer⁴⁴ zor, kötü < Moğ. *küçir* Lessing 495b.

2.8 “L” Harfi İle Başlayan Kelimeler

lokta⁴⁵ kement < Moğ. *nogtu* “kement, yular” Lessing 588a. Hak. *nohta* “dizgin, yular” HakTS 325a, Alt. *nokto* “yular” AltTS 137b. Moğolca *nogtu* için bak. *nokta* maddesi Schönig, 2000: 140. Moğolcada söz başında *n-* ile görülen kelime Sarı Uygurcada *l-* ile görülür. Nugteren ve Ross, Sarı Uygurcadaki pek çok Moğolca ödünçlemenin diğer Moğol dillerinden geçtiğini dile getirir (Nugteren & Ross, 1996).

2.9 “M” Harfi İle Başlayan Kelimeler

maral⁴⁶ dişi geyik < Moğ. *maral* Lessing 529a. Çağataycada *maral* “ceylan, dişi geyik” (TDA 13: 277; Kaçalın, 2011: 974) olarak görülen sözcük, Şorcada *paral* (Räsänen 1969: 327) biçimindedir. Diğer Sibirya grubu Türk dillerinde *maral* için *ak kiyik, iyi, taba* kelimeleri kullanılmaktadır. Sözcüğün Batı-Doğu Oğuzcada ve Kıpçak dillerinde *maral* biçiminde yaşadığı görülmektedir.

miçe⁴⁷ az, biraz; küçük < Moğ. *biçihan* “küçük, küçük çocuk az biraz” Lessing 102b. Çağataycada *bitçaka* “küçük çocuk” (TDA 13: 77) biçiminde görülen sözcük Tuv. *biçe* (TuW 93b), Yak. *buçikaan* “küçük, az” (YakRS 97b) biçimindedir.

miçkene minicik, el kadar; az, epey az → bak. *miçe* maddesi.

mörin⁴⁸ nehir < Moğ. *mörün* Lessing 550a. Sibirya grubu Türk dillerinde “nehir” için *hem, suğ ~ suu, örüş* kelimeleri kullanılmaktadır.

2.10 “N” Harfi İle Başlayan Kelimeler

natım resmi tatil, bayram⁴⁹ (Tenişev, 1976: 193a) < Moğ. *nagadum* Lessing 556b. Nugteren ve Ross, Doğu Yugurcada *na:tèn* biçiminde olan sözcüğün Batı Yugurcada Doğu Yugurcadan farklı olarak söz sonunda *-m* ile görüldüğünü dile getirir (Nugteren & Ross 1996: 37). krş. Tuv. *naadım* TuvRS 306a. Diğer Sibirya grubu Türk dillerinde bu sözcük için *bayram ~ toy* kelimesi kullanılmaktadır.

nöker ~ **nüker**⁵⁰ arkadaş, yoldaş < Moğ. *nökür* Lessing 593b. Sözcük, Çağataycada *nöker* “hizmetçi uşak” biçiminde görülmektedir (Sertkaya, 1987: 274). Altaycada *nökör* AltTS 137b biçimindedir. Diğer Sibirya grubu dillerinde ise bu sözcük yerine *eş* ve *arğıs* sözcükleri kullanılmaktadır. Moğolca *nökür* için bak. *nöker* maddesi Schönig, 2000: 141. Clauson çalışmasında, *nökör* sözcüğünün “yoldaş” anlamının yanı sıra “astsubay hizmetçisi” anlamlarının da olduğuna değinmiştir (bak. Clauson, 1962: 245).

2.11 “O” Harfi İle Başlayan Kelimeler

³⁸ Tuv. *hereçi*, Hakasça *kireçi*, Yakutça *kerehit* < Moğ. *gereçi* (Lessing 378b) sözcüğünden gelmektedir. Moğolca *gere+çi* addan ad yapan *çi* için bak. Clauson 1962: 145.

³⁹ Луч “ışık, ışın”: Hak. # *sus* (RusHS 356b), Alt. # *çok* (RusAS 282a), Yak. # *sardaņa* (RusYaS 264a)

⁴⁰ Медь “bakır”: Yak. # *altan* (RusYaS 272a).

⁴¹ Пир “toy”: Hak. # *toy* RusHS 585a.

⁴² Räsänen *kurım* sözcüğünün Yakutçada *kurum* “düğün” biçiminde olduğunu ifade etmiştir; ancak sözcüğe Yakutça-Rusça ve Rusça-Yakutça sözlükte rastlanmamıştır.

⁴³ Сапожный “çizme”: Tuv. # *idik* (RusTuS 519a) Hak. # *ödik* (RusHS 765a), Alt. # *sopok* (RusAS 676a), Yak. # *sappıki* (RusYaS 561a).

⁴⁴ Трудный “zor, güç”: Tuv. # *aar* (TuW 389b), Hak. # *sidik* (RusHS 863a), Alt. # *uur* (RusAS 768a), Yak. # *ıarahannık* (RusYaS 649a).

⁴⁵ Azerice *nohta* (AzRS 228b), Türkmence *nogta* (Uçar-Yener 2007: 2185), Kırgızca *nokto* (Yudahin, 1998: 585a). Недоуздок “yular”: Tuv. # *çular* (RusTuS 308b), Yak. # *sular* (RusYaS 318b).

⁴⁶ Azerice *maral* (AzRS 198b), Türkmence *maral*, Kumukça *maral* (KumRS 224b), Karçay-Balkarca *maral* (Tavkul, 293b), Kazan-Tatarcası *maral* (Öner, 2009: 186b). Alt. # *ak-kiyik* (RusAS 407b), Tuv. # *ivi* (RusTuS 351b), Yak. # *taba* (RusYaS 365b).

⁴⁷ Маленький “küçük”: Hak. # *kıççek* (RusHS 360a), Alt. # *kiççek* (RusAS 284b)

⁴⁸ Река “nehir”: Tuv. # *hem* (RusTuS 508a), Hak. # *suğ* (RusHS 754a), Alt. # *suu* (RusAS 661a), Yak. # *örüş* (RusYaS 549a)

⁴⁹ Праздник “bayram”: Alt. # *bayram, toy* (RusAS 559b), Hak. # *payramı* (RusHS 653a), Yak. # *ıarahınnık* (RusYaS 471a).

⁵⁰ Kırgızca *nökör* “uşak” (Yudahin, 1998: 585b), Karçay-Balkarca *nöger* “arkadaş, dost” (Tavkul, 2000: 306b), Çuvaşça *neker, niker* (A. Róna-Tas 1975: 204) Товариш “arkadaş”: Tuv. # *eş* (RusTuS 605b), Hak. # *arğıs* (RusHS 852a), Yak. # *tabaaris* (RusYaS 639b).

oŋgoça kuyunun yanındaki yalak (hayvanların su içmesi için) < Moğ. *oŋgoço* “sandal, tekne” Lessing 613a.
ora- sarmak, dolmak⁵¹ < Moğ. *oriya-* Lessing 618a. krş. Tuv. *oraa-* TuW 227b, Hak. *ora-* HakRS 129a, Alt.⁵² *oro-* *p sal-* RusHS 166b.

2.12 “P” Harfi İle Başlayan Kelimeler

para⁵³ bez parçası < Moğ. *bara* “şey, nesne, kumaş, tekstil” Lessing 82b. krş. Tuv. *baraan* “eşya, mal” (Moğ. *barağa(n)* Lessing 82b). Hak. *para* “büyük balıkçı kepçesi” HakTS 360a.

pelek hediye⁵⁴

pelen hazır < Moğ. *belen* Lessing 97b. krş. Tuv. *belen* TuW 91a, Hak. *pilen* HakTS 377b, Alt. *belen* AltTS 38b, Yak. *belem* YakRS 99a. bak. Räsänen 1969: 69b.

porda- beslemek, semirtmek, şişmanlatmak⁵⁵ < Moğ. *borda-* “hayvanları beslemek” Lessing 120b. Sarı Uyg. *koy porda-* “koyun beslemek” (Malov, 1957: 94a). Sözcük, Çağataycada karşımıza *borda-* “semiz olmak” (TDA 13: 78) biçiminde çıkmaktadır. Kırgızca *bordo-*⁵⁶II “hayvanı kesmek maksadıyla besiyeye koymak” (Yudahin, 1998: 131b).

pumba vazo < Moğ. *bumba* Lessing 137a.

2.13 “S” Harfi İle Başlayan Kelimeler

sağadak ok kılıfı⁵⁷ < Moğ. *sagadak* Lessing 656b. krş. Tuv. *saadak* “yay” TuvRS 358a, Hak. *saadah* “okluk” HakTS 413a, Alt. *saadak* “yay” RusAS 281b, Yak. *saadah* “yay” YakRS 304a.

salkın soğuk rüzgâr < Moğ. *salki(n)* “rüzgâr” Lessing 665b. Çağataycada *salkın* “sıcak günlerde esen soğuk yel” anlamındadır (Kaçalın, 2011: 990). krş. Tuv. *salgın* “esinti” RusTuS 63a, Hak. *salğın* “rüzgâr” III HakTS 421a, Alt. *salkın* “rüzgâr” RusAS 49b, Yak. *salgın* “esinti” YakRS 311b. Claus Schönig, Batı Oğuz dillerinde görülmeyen kelimenin Güneydoğu Türkçesi, Çuvaşça, Kıpçakça, Kuzeydoğu Türkçesi ve Türkmencede görüldüğünü dile getirir (Schönig, 2000b: 245)

sava şey; bagaj⁵⁸ < Moğ. *saba* “kap, konteyner” Lessing 653a. krş. Tuv. *sava* “kap kacak” TuvRS 359b, Hak. *sabaa* “keçe yapımı sırasında yünü dövmek için kullanılan ağaç sopa” HakTS 414a. bak. Räsänen 1969: 391a.

sergin ~ **selgin** serin < Moğ. *seregün* ~ *serigün* Lessing 689b. krş. Tuv. *seriin* TuW 247b, Hak. *seriin* HakTS 431b, Alt. *sereen* “serinlik, serin hava” AltTS 152b, Yak. *sörüün* YakRS 337a.

seter Tanrıya adak adama < Moğ. *seter* “Tanrıya adanmış hayvanların boynuna bağlanan 5 renkli dar şerit” Lessing 724a. bak. Räsänen 1969: 413a.

sogun erkek geyik < Moğ. *sogu* “dişi geyik” Lessing 724a.

solonğa ~ **solanğa** gökkuşağı⁵⁹ < Moğ. *solunğa* Lessing 726a. krş. Tuv. *solanı* RusTuS 483a, Alt. *solanı* AltTS 156a.

sumal çanta < Moğ. *sumal* “dikdörtgen çanta” Lessing 737a.

sume tapınak < Moğ. *süme* Lessing 743b. krş. Hak. *süme I* HakTS 473a.

sura-⁶⁰ soru sormak < Moğ. *sura-* Lessing 738b. krş. Tuv. *sura-* “aramak, soruşturmak” TuW 255b, Alt. *sura-* “sormak, rica etmek, istemek” AltTS 159a, Yak. *suraa-* “soru sormak” YakRS 344a. bak. Räsänen 1969: 433a.

2.14 “Ş” Harfi İle Başlayan Kelimeler

şera sarı⁶¹ < Moğ. *sira* Lessing 714b. Doğu Yugurcadan (Şira Yugur dilinden) Sarı Uygurcaya geçmiş olmalıdır. Güney Sibiryada dillerinde Türkçe *sarığ*, *sarı* kelimeleri kullanılırken Kuzey Sibiryada *sarığ* kelimenin birebir denkliği olan *aru* (YakRS 48) kelimesi (yine sarı renkle ilgili olan) “tereyağı” anlamındadır. Yakutçada sarı renk için ise *arağas* kelimesi kullanılmaktadır.

⁵¹ Завернуть “sarmak” Yak. # *suulaa-* (RusYaS 164b).

⁵² AltTS’de *oro-* “sarmak, dolamak” maddesine rastlamaktayız (AltTS 140b).

⁵³ Hakaşçanın diyaletlerinden Sagay ve Koybalca sözcük *para* “kelebek (böcek) yakalamaya yarayan torba şeklinde ve saplı ağ (file)” biçimindedir (Räsänen, 1969: 380a).

⁵⁴ ET *bele-k* → Moğ. *beleg* Lessing 97b, krş. Tuv. *belek* TuW 90b, Yak. *beleh* YakRS 99a. Marek Stachowski Yakutçadaki Moğolca unsurları ele aldığı çalışmasında *beleh* sözcüğüne de yer vermektedir (Stachowski, 2005: 196). Schönig, TMEN II’de ve Clauson’da Türkçe olarak geçen sözcüğün Osman Nedim Tuna (1976, 284) tarafından yapılan çalışmada Moğolca olduğu görüşünün de makul, geçerli olabileceğini dile getirir; ancak gözden kaçırılan noktanın sözcüğün Moğol öncesi dönemde Kaşgarî’nin sözlüğünden beri var olmasıdır der ve gönül rahatlığıyla sözcüğe Türkçe diyebileceğimizi ifade eder. Schönig, 2000: 69.

⁵⁵ Откармливать “semirtmek, beslemek”: Tuv. # *semirt-* (RusTuS 368a), Hak. # *semirte azıra-* (RusHS 529b), Alt. # *semirte azıra-* (RusAS 434a), Yak. # *uot-* (RusYaS 383a)

⁵⁶ Kırgızcada *bordo-* eyleminden türemiş *bordo-gu* “kesmek için besiyeye konmuş yahut bu maksatla semirtilmiş olan” adı da vardır (Yudahin, 1998: 131b).

⁵⁷ Osmanlıcadaki *sadak* biçimi için bak. Tuna, Nedim Osman, *Türkiyat, Mecmuası*, XVII, 1972: 209-250.

⁵⁸ Kelime, Kırgızcada *saba* “içinde kırmızı yapılan büyük deri tulum” (Yudahin, 637b), Kazan Tatarcası *saba* “deri horum”, Şorca *saba* “büyük kayın ağacından yapılmış kap” (Räsänen 391a) biçimindedir.

⁵⁹ Радуга “gökkuşağı”: Hak. # *tiğir huri* (RusHS 719b), Yak. # *kustuk* (RusYaS 520a). Räsänen Şorçada kelimenin *sülenji* biçiminde olduğunu söyler (Räsänen 1969: 427a).

⁶⁰ Hakaşça *sır-* (HakRS 201a) kelimesi, Türkçe *sor-* kelimesinin denkliğidir.

⁶¹ Жёлтый “sarı”: Tuv. # *sarığ* (RusTuS 145a), Hak. # *sarığ* (RusHS 211b), Alt. # *sarı* (RusAS 158a), Yak. # *arağas* (RusYaS 157a)

şere ~ **şerey** masa < Moğ. *şiregen* “masa” Lessing 716a. krş. Tuv. *şiree* “alçak masa” TuvRS 575b, Hak. *şiree* “sandalye, koltuk, divan” HakTS 444b, Alt. *şiree* “koltuk, divan” (Teleüt ağzı) Verbitskiy, 2005: 450a.⁶²
şıda- yapabilmek⁶³ < Moğ. *çida*- Lessing 176b. krş. Tuv. *şıda*- (TuvRS 586a), Hak. *sıda*- HakTS 433a, Alt. *çida*- AltTS 72b, Yak. *sata*-. Moğolca *çida*- için bak. Schönig, 2000: 79

2.15 “T” Harfi İle Başlayan Kelimeler

takı- tapınmak, dua etmek < Moğ. *takı*- “ibadet etmek” Lessing 770a.
tala bozkır, step⁶⁴ < Moğ. *tala* Lessing 771a. Sözcük, Çağataycada *talā* “yeşil alan” (Kaçalın, 2011: 1004) biçiminde görülmektedir. krş. Yak. *taala* “dağlık arazi” YakRS 371a, Sözcüğün Batı Oğuzcadaki biçimleri için bak. *tala* maddesi Schönig, 2000:177, Ayrıca bak. Räsänen, 1969: 458.
taley ~ **tali**⁶⁵ göl < Moğ. *dalay* Lessing 224a. krş. Tuv. *dalay* “deniz” RusTuS 276, Hak. *talay* “deniz” HakTS 486a, Alt. *talay* “deniz” RusAS 304a, Yak. *dalay* “büyü derin su birikintisi (derin göl ve nehirlerle eş anlamlı)” YakRS 110a.
tara- dağılmak⁶⁶ < Moğ. *tara*- Lessing 779b. krş. Tuv. *tara*- TuW 270a, Hak. *tara*- HakTS 491b. bak. → *tarka*-
tarka- dağılmak < Moğ. *tarka*- Lessing 782a. Sözcük, Çağataycada *tarka*- “dağılmak” biçiminde görülmektedir (Kaçalın, 2011: 1008). krş. Alt. *tarka*- AltTS 169b, RusAS 647b.
temdek iz, işaret⁶⁷ < Moğ. *temdeg* Lessing 798b, krş. Tuv. *demdek* TuW 136b, Hak. *temdek* HakTS 500, Alt. *temdek* (Teleüt ağzı) Verbitskiy, 2005: 349a, bak. Räsänen, 1969: 472b.
tergen⁶⁸ tekerlek; araba < Moğ. *terge(n)* “araba” Lessing 805a. krş. Tuv. *terge* “araba” RusTuS 598a, Alt. *tergen* (Teleüt ağzı) Verbitskiy, 2005: 349a. Ayrıca bak. Räsänen, 1969: 475b.
tokır: *kük tokır* karpuz⁶⁹ < Tü. *kük* “yeşil, mavi”. Moğ. *togur* “şeftali” Lessing 817b.
tokta- kalmak, oturmak < Moğ. *togta*- “durmak” Lessing 815a. Çağataycada *tohta*- “yerleşmek, karar etmek, sakin ve kararlı olmak” biçiminde görülen sözcük, Tuv. *doktaa*- “durmak, duraklamak” TuW 142a, Hak. *tohta*- “durmak” HakTS 517b, Alt. *tokto*- “durmak, alkoymak” AltTS 179b, Yak. *tohtoo*- “durdurmak” YakRS 393a biçimindedir. Moğolca *togta*- için bak. *tokta*- maddesi Schönig, 2000: 180, Räsänen, 1969: 485b.
tuturkan pirinç⁷⁰ < Moğ. *tuturga(n)* Lessing 847a. Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *tuturkan* (DLT I, 521), Kıpçak Türkçesinde *tuturgan* (KıpTS 285b), Çağataycada *tuturgan* “pirinç” olarak tespit edilmiştir (TDA 13: 114).

2.16 “U” Harfi İle Başlayan Kelimeler

ulus halk < Moğ. *ulus* Lessing 873b < ET *uluş* ED 152b. Çağataycada da Moğolca biçim olan *ulus* kelimesi görülmektedir (Kaçalın, 2011: 1031) krş. Tuv. *ulus* TuW 284a, Hak. *ulus* HakTS 547a, Alt. *ulus* AltRS 404, Yak. *uluus* “Yakutistan’ın eyaletlere ayrılmadan önceki idari birimi” YakRS 434a. *ulus* için bak. Schönig, 2000: 183, Räsänen, 1969: 513a.

unşı- okumak⁷¹ < Moğ. *unşı*- Lessing 877a.

2.17 “Y” Harfi İle Başlayan Kelimeler

yavtal iş,⁷² meşguliyet; sebep < Moğ. *yabudal* Lessing 420b-421a. Räsänen, 1969: 193a. Sarı Uyg. *korkar yavtal yok-tro* “korkmak için bir neden yok”.
yun toplum, halk < Moğ. *con* Lessing 1070b. krş. Tuv. *çon* TuW 123b, Hak. *çon* HakRS 320a, Alt. *con* AltTS, Yak. *con* RusYS 306a.

Sonuç

Bu çalışmada, Malov’un 1957 yılında yayınladığı Sarı Uygurlar üzerine yaptığı saha çalışmasına dayanan sözlüğü taranarak Moğolca ödünçlemeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Sibirya grubu özellikleri taşıyan bu dildeki Moğolca unsurlar diğer Sibirya dilleri ile karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan veriler ise şu şekildedir:

• Sarı Uygurcanın söz varlığı içerisinde Malov’un çalışmasında 90 Moğolca ödünçleme kelime tespit edilmiştir. Bu Moğolca sözcüklerden 28 tanesi diğer Sibirya dillerinde görülmemekte yalnızca Sarı Uygurcada karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen Şira Yugur dilinden Sarı Uygurcaya geçmiş kelimelerdir. Bu sözcükler şöyledir: *açis*, *arğata-*, *artak*, *avaka*, *aylat-*, *çıgam* ~ *çığan*, *çige*, *gobi*, *harğal*, *kar I*, *kar II*, *kavır-*, *kayla-*, *kumel*, *kutul*, *küçer*, *mörin*, *oңgoça*, *pumba*, *seter*, *sogun*, *sumal*, *şera*, *takı-*, *tokır*, *tuturgan*, *unşı-*, *yavtal*.

⁶² Salarca *şire* “masa” bak. Räsänen, 1969: 447. Стол “masa” Yak. # *ostuol* (RusYaS 620a).

⁶³ Мочь “yapabilmek”: Hak. # *pol*- (RusHS 382a)

⁶⁴ Степь “bozkır”: Hak. # *çazı* (RusHS 829a)

⁶⁵ Море “deniz” kelimesi sözlüklerde taranmıştır.

⁶⁶ Распространят “dağılmak”: Yak. # *brastulas*- (RusYaS 538b)

⁶⁷ Знак “iz, işaret”: Yak. # *belie* (RusYS 196a).

⁶⁸ Телера “araba”: Hak. # *haŋaa* RusHS 846a, Yak. # *teliege* RusYaS 634b

⁶⁹ Персик: şeftali Арбуз: karpuz Hak. # *persik* (RusHS 583a), # *arbuz* (RusHS 38b).

⁷⁰ Рис “pirinç”: Hak. # *ris* (RusHS 756b), Tuv. # *ris* (RusTS 510b), Alt. # *ris* (RusAS 665a), Yak. # *ris* (RusYaS 551b).

⁷¹ Чиггаты “okumak”: Hak. # *hiğır*- (RusHaS 934b), Tuv. # *nomçu*- (RusAS 678b), Yak. # *aah*- (RusYS 700a).

⁷² Дело “iş”: Tuv. # *iş* TuW 184; Hak. # *is* (HakTS 212); Alt. # *iş* (RusAS 129); Yak. # *üle* (RusYS 129a).

- Sarı Uygurcadaki Moğolca ödünçlemelerin 47 tanesi Tuvacada, 44 tanesi Altaycada, 39 tanesi Hakasçada, 17 tanesi de Yakutçada tespit edilmiştir.
- Sarı Uygurcada tespit edilen bu madde başları doğrultusunda Sarı Uygurca dâhil bütün Sibirya dillerinde ortak olarak yaşayan Moğolca kelimeler ise şunlardır: *aka, emdik, karam, kere, pelen, sağadak, salkın, sergin ~ selgin, şıda-, taley ~ tali, tokta-, ulus, yun.*
- Sarı Uygurcada tespit edilen bu madde başları doğrultusunda Sarı Uygurca dâhil Güney Sibirya dillerinde ortak olarak yaşayan Moğolca kelimeler ise şunlardır: *açığır, alva, alvati, amır, arğa, asıra-, çıda, kaltar, kara-, katağ, kayka-, kola, kora, ora-, şere ~ şerey, temdek.*

Kısaltmalar

Alt: Altayca

AzRS: bak. Hüseyinov, H.

DLT: bak. Atalay, Besim

ED: bak. Clauson, Gerard

Hak.: Hakasça

HakRS: bak. Baskakov, N. A., A.İ. İnkijekova-Grekul

HakTS: bak. Naskali, Emine Gürsoy, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç

KıpTS: bak. Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı

KumRS: bak. Bammatov, Z. Z.

Moğ.: Moğolca

RusAS: bak. Baskakov, N. A.

RusHS: bak. Çankova, D. I.

RusTuS: bak. Pal'mbah, A. A.

RusYaS: bak. Afanas'yev, P. S. ve L. N. Haritonov

TDA 13: Lügat-ı Çagatay ve Türki-i Osmani Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari, Türk Dilleri Araştırmaları.

TSa: bak. Vasiliev, Yuriy

Tuv.: Tuvaca

TuvRS: bak. Palmbah, A. A.

TuW: bak. Ölmez, Mehmet

Tü.: Türkçe

UW: bak. Röhrborn

Yak. Yakutça

YakRS: bak. Sleptsov

KAYNAKÇA

AFANAS'YEV, P. S. ve L. N. Haritonov (1968). *Russko-yakutskiy slovar'*, Moskva.

ATALAY, Besim (1986b). *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi III*, 2. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAMMATOV, Z. Z. (1969). *Russko-kumukskiy slovar'*, Moskva.

BASKAKOV, N. A., A.İ. İnkijekova-Grekul, (1953). *Hakassko-russkiy slovar'*, Moskva.

BASKAKOV, N. A. (1964). *Russko-altayskiy slovar'*, Moskva.

CLAUSON, Gerard (1962). *Turkish and Mongolian Studies*, London.

CLAUSON, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

ÇANKOVA, D. I. (1961). *Russko-hakasskiy slovar'*, Moskva.

GENG, Shimin, Larry Clark (1992-1993). "Sarig Yugur Metarials" *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricum*, XLVI: 189-224.

HAHN, F. Reinhard (1998). "Yellow Uyghur and Salar" *The Turkic Languages*, s. 397-403.

HÜSEYNOV, H., (1941). *Russko-azerbaydjansko-russkiy slovar'*, Baku.

KAÇALİN, Mustafa (2011). *S. Nevâyi'nin Sözleri ve Çagatayca Tanıklar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

LESSING, Ferdinand D., (1960). *Mongolian-English Dictionary*, Los Angeles: University of California Press.

Lügat-ı Çagatay ve Türki-i Osmani Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari, Türk Dilleri Araştırmaları 13 (2003), İstanbul.

MALOV, Sergey Yefimoviç (1957). *Yazık jyoltih uygurov: Slovar' i grammatika*, Alma-Ata.

NASKALİ, Emine Gürsoy, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

NUGTEREN, Hans & Marti Ross (1996). "Common Vocabulary of The Western and Eastern Yugur Languages, The Turkic and Mongolic Loanwords" *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Cilt XLIX (1-2), s. 25-91.

NUGTEREN, Hans & Marti Ross (2006). "Prolegomena to the classification of Western Yugur", *Exploring the Eastern Frontiers of Turkic*, Germany: Harrassowitz Verlag, s. 99-130.

ÖLMEZ, Zühal (2007). "Mongolian Loanwords in the Classical Chagatay Period" *Türk Dilleri Araştırmaları*, Cilt 17, İstanbul, s. 229-236.

ÖLMEZ, Mehmet (2007a). *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen, Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle*, Wiesbaden.

ÖLMEZ, Mehmet (2007b). "On Mongolian *asara-* 'to nourish' and Turkish *aşa-* 'to eat' From Middle Mongolian to Modern Turkic Languages" *Festschrift in Honor of András J. E. Bodrogliget*, editör Kurtuluş Öztöçü, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Cilt 17, s. 237-246.

ÖNER, Mustafa (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

PAL'MBAH, A. A. (1953). *Russko-tuvinskiy slovar'*, Moskva.

- RÓNA-TAS András (1975). "Theory and The History A Middle Mongolian Loan Word in Chuvash" *Researchers in Altaic Languages*, ed. Louis Ligeti, Budapeşte, s. 201-211.
- RÖHRBORN, Klaus (1977-1996). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien: a -ürjāk 1-6*, Wiesbaden.
- SCHÖNIG, Claus (1997). "A new attempt to classify the Turkic Languages (1)", *Turkic Languages 1*, s. 117-133.
- SCHÖNIG, Claus (2000a). *Mongolische Lehnwörter im Westghusischen*, Wiesbaden.
- SCHÖNIG, Claus (2000b). "Mongolian Loanwords in Oghuz as indicators of linguistic and cultural areas in Southwest Asia", *Turkic Languages* ed. Lars Johanson, Wiesbaden, s. 239-252.
- SERTKAYA, Fikri Osman (1992). "Mongolian Words and Forms in Chagatay Turkish (Eastern Turki) and Turkey Turkish (Western Turki)", *Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı Belleten 1987*, Ankara, s. 265-280.
- SLEPTSOV, Sleptsov (1972). P. A., *Yakutsko-russkiy slovar'*, Moskva
- STACHOWSKI, Marek (2005). "Chronology of some Yakut phonetic changes in the context of 18th Mongolian loanwords into Yakut" *Rocznik Orientalistyczny*, Cilt: LVIII, Kraków: s. 194-203.
- STEINGASS, F., (1975). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut: Librairie du Liban.
- TENİŞEV, E. R. (1976a). *Stroy sarig-yugurskogo yazıka*, Moskva.
- TENİŞEV, E. R. (1976b). "Mongolische Entlehnungen in der Sprache Şir-a Uighuren" *Tractata Altaica*, Denis Sinor Sexagenario optime de rebus altaicis merito dedicata, ed. Walther Heissig ve diğerleri, Wiesbaden: 633-640. [aktaran Geng, Shimin, Larry Clark (1992-1993), "Sarig Yugur Metarials" *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricum*, XLVI: 189-224].
- TOPARLI, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TUNA, Nedim Osman (1972). "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler" *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul, s. 209-250.
- UÇAR, Erdem, Levent Yener (2007). "Türkmencedeki Moğolca Alıntılar Üzerine (Deneme)" *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı V* (9-15 Nisan 2006 Çeşme-İzmir), Ankara. s. 2185-2193.
- VASİLİEV, Yuriy (1995). *Türkçe-Sahaca* (Yakutça), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VERBİTSKİY, V. I. (1884). *Slovar' altayskogo i aladagskogo nareçiy tyurkogo yazıka*, Kazan.
- WEI, Cui-yi (1985). "The Turkic-Speaking Minority in China", *Materialia Turcica*, C.11, s. 61-84
- ZEMAHŞERİ (2009). *Mukaddimetü'l-Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*, haz. N. N. Poppe, çev. Mustafa S. Kaçalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.